

*Н.А. Понікаровська,**аспірант Харківської державної академії культури,**м. Харків, Україна**Керівник: доктор філософських наук,**професор Г.Д. Панков*

ДО ПИТАНЬ ВИВЧЕННЯ МОТИВІВ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ГОЛОСІНЬ

Наприкінці ХХ–початку ХХІ століття постійно зростає інтерес до вивчення українського оказіонально-обрядового фольклору, яке здійснюється науковцями за різними напрямками: компаративному аналізу функціонування символів у східнослов'янських і британських текстах присвячено працю О. Свиридова [5]; дослідження українських магічно-сакральних текстів здійснює І. Гунчик [2]; міфоритуальну спрямованість українських замовлянь, їх універсалізм як своєрідних культурних кодів, що проявляються у їх формальному і змістовному аспектах, вивчає А. Темченко [6]. Тексти українського фольклору містять в собі відлуння міфологічних уявлень, зберігають соціально-культурний досвід, демонструють морально-етичні і аксіологічні засади суспільства, чим актуалізують їх використання у філологічних, етнографічних, історичних і культурологічних дослідженнях.

Українські голосіння належать до оказіонально-обрядового фольклору, і за походженням відносяться до найстародавніших шарів народної творчості. Відмічаючи цей факт, відомий етнограф і фольклорист Ф. Колесса писав так: «Про старинність похоронних голосінь свідчить [...] відгомін [у них] передхристиянських вірувань про душу й позагробове життя, що й досі зберігається в українських голосіннях» [3, с. 74]. Про стародавність традиції складання і виконання голосінь свідчить зміст відомого пам'ятника літератури часів Київської Русі «Слово о полку Ігоревім», а саме епізод, у якому дружина князя Ігоря Ярославна звертається до Дніпра з проханням повернути їх чоловіка.

Традиційно голосіння виконувались у момент прощання, що могло відбуватись за різних причин: весілля або далека подорож, але більш уживаним і характерним є їх призначення як частини поховальної обрядовості. Багата поховальна і поминальна обрядовість засвідчує щире народне віру у безсмертя душі і безперервність людського буття. Відомий славіст, археолог і етнограф А. Котляревский з цього приводу писав: «Безсмертя для природи створено спостереженням, безсмертя для людей – почуттям, і якщо у моральному житті і релігії слов'ян треба визнати існування певних понять, то одним із найважливіших повинно було бути поняття про майбутнє життя або безсмертя душі» [4, с. 187]. Ця віра актуалізує звернення до померлого як до живого, який ці звернення чує. Наприклад, голосіння матері за донькою:

*«Катеринко моя дорогенька, кнегинечко моя тишиненька,
Чого ти умерла? Чого ти собі маленької хати зажадала?»**

Звісно, переважаючим мотивом у народних голосіннях є мотив гіркої жалю про розлуку:

*«Мій таточку, мій ріднесенький! Мій таточку, мій старесенький!
Нащо ж Ви нас покидаєте?»*

У голосінні дружини за чоловіком:

*«Долечка моя, голубчику мій!
Куди ти си вибираєш? На кого ти мене лишаєш?»*

Народна віра у те, що якийсь час після фізичної смерті душа людини знаходиться на землі і з нею прощається, втілена у наступних строчках:

*«Станьте, мамо, станьте!
Та походить по своєму подвір'ячку,
Та наробить нам слідочків!
Ми будемо ці слідочки збирати, будемо васильчиками їх обтікати,
Та по тих слідочках Вас, мамко, будемо пізнавати!»*

Українські народні уявлення про посмертне буття людини сходять корінням до архаїчних, дохристиянських часів. Дослідження фольклорних текстів і обрядової культури дає можливість зазначити наявність народного розуміння роду як частини весвіту, і себе, як частини роду. Таке відношення пояснює і актуалізує багату поминальну традицію, що з'явилась у наслідок глибокої народної віри у взаємопов'язаність світу живих і померлих, і вилилось у провідний на східнослов'янських територіях культ предків і традицію «запрошувати батьків» у всі визначальні для родини або всієї спільноти моменти, які, у тому числі, закріплені як календарні свята: зимові святки, Великий четвер,

Троїцька субота. Святвечір – спільна вечеря всього роду, куди запрошуються померлі: «Духи всіх дітей – живих і мертвих, забутих і без вісти пропалих – на Святий Вечір злітаються до своїх матерів на таємну вечерю, і ніякі віддалі, кордони, кам'яні мури і залізні брами цьому перешкодити не можуть» [1, с. 12]. Для пращурів ставили кутю та узвар на вікна, розкидали варену квасолю по куткам, перед тим як сісти на лавку, на неї дмухали «щоб на батька не сісти». Обряд закликання весни, що безперечно має міфологічні джерела і засвідчує пантеїстичне відношення до природи, передбачав оспівування закінчення зими, чиє опудало урочисто спалювали. О. Воропай повідомляє, що «у стародавніх слов'ян на весні відбувалась урочиста тризна з жертвоприношенням на честь померлих» [1, с. 192], але в українській традиційній культурі цей звичай поділився, і тепер палення вогню і очищення землі приходиться на Чистий Четвер, а поминання померлих перенеслось на тиждень після Великодня, у який прийнято ходити на могили, їжею і добрим словом поминати померлих, катати біля могил крашанки і примовляти: «Святі родителі, ходіть до нас хліба й солі їсти». На Русальний тиждень проводиться багато обрядових дій, серед яких були і поминальні, бо вважалось, що із початком цвітіння жита просинаються померлі, яких просили жито охороняти. Тобто людина мала змогу доволі часто і словом, і за допомогою обрядових дій поминати своїх пращурів, і таким чином з ними спілкуватися. У поховальних голосіннях чітко зазначено час, в який, за народною думкою, померлі пращури приходять у гості. Наприклад, в голосінні доньки за матір'ю:

*«Мамко моя, голубко моя!
Коли ж Вас си надіяти?
Чи на Різдво з Колядами?
Чи на Великдень з писанками?
Чи на Николая із скрипниками?»*
Або, в голосінні доньки за батьком:
*«Та на яких Вас, таточку, святках дождитесь?
Коли для Вас столи застилати?
Чи на Різдвяних святках?
Чи на Великодніх святках?
Чи на святу неділеньку?»*

Із благоговійним відношенням до спочилих пращурів пов'язаний мотив турботи про померлого:

*«Та не йдіть, таточку, полями, бо ніжки поколете,
Та не йдіть, таточку, берегами, бо потонете»*

В текстах українських народних голосінь також присутній мотив переконання покійного в тому, що він вже багато зробив, і вертатись не мусить:

*«Ти мені хатку веселила,
Ти мені подвір'ячко украсила,
Ти свого братечка забавляла [...]
Ти мені вже послужила,
Ти мені ватерку поклала,
Ти мені водиці принесла,
Ти мені дрівець наносила»*

Як варіант пояснення наявності такого мотиву може виступати бажання «відпустити» померлого і таким чином допомогти йому набути належного посмертного буття.

Отже, голосіння – це один із найстародавніших видів оказіонально-обрядової народної творчості. Вони характеризуються глибоким емоційним забарвленням, специфічним призначенням і різноманітністю мотивів, які відкривають різні аспекти архаїчного світогляду, стають у нагоді при спробах реконструкції давньослов'янської картини світу. Окрім, власне, мотиву оплакування померлих, голосіння містять мотив турботи за ними, засвідчують віру у безсмертя душі і безперервність буття людини. Тексти голосінь – це цінний етнографічний матеріал, який, висловлюючись словами Ф. Колесси, є способом «для пізнання світогляду наших предків».

*Тут і надалі використовується фольклорний матеріал із збірки Ф. Колесси Українська усна словесність. Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1938. – 643 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Мюнхен: «Українське видавництво», 1958. – 308 с.
2. Гунчик І. Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування: монографія / І. Гунчик. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2011. – 232 с.
3. Колесса Ф. М. Українська усна словесність / Ф. М. Колесса. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1938. – 643 с.
4. Котляревский А. О погребальных обычаях языческих Славян / А. О. Котляревский. – Москва: 1868. – 252 с.
5. Свиридов О. Ф. Символіка замовлянь у східнослов'янському і британському магічному фольклорі: автореф. дис. канд. філ. наук (10.02.15) / Свиридов Олександр Федорович; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 1996. – 16 с.
6. Темченко А. І. Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалії, символіка і семантика: автореф. дис. канд. іст. наук (07.00.05) / Темченко Андрій Іванович; Національна академія наук України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – Київ, 2003. – 24 с.

О.В. Пурицхванидзе,

кандидат философских наук, доцент,

Одесская национальная академия пищевых технологий,

г. Одесса, Украина

РЕАЛЬНОСТЬ СМЕРТИ В РЕАЛЬНОСТИ МЕДИА

Вопрос о смерти без преувеличения можно отнести к числу вечных философских вопросов. «Смерть, – писал А. Шопенгауэр, – это поистине гений-вдохновитель, или музагет философии...» [1, с. 477]. Зураб Мамардашвили видел в ней фактор, конституирующий человеческую личность и сознание. А японская пословица говорит, что человеком и готовым к познанию мира ты становишься лишь тогда, когда впервые задаешься вопросом о смерти.

Вопрошание о смерти, перспектива небытия делает человека человеком, его жизненную практику крайне осмысленной. Вполне оправданным является утверждение В. В. Варавы о том, что проблема смерти, вопросы связанные с ней периодически становятся центром исследования различных дисциплин. Более того, конец XX – начало XXI столетия можно охарактеризовать как «танатологический ренессанс», как определенную компенсацию идеологического табу на осмысление вопросов и тем, связанных со смертью [2]. Ее исследования носят различный характер. От темы смерти в духовном опыте человечества, смерти и бессмертия до темы социокультурного контекста танатологии. Исследования философских аспектов смерти разрабатывались в работах Н. Н. Трубникова, М. Мамардашвили, И. Т. Фролова, П. П. Гайденко, Ю. Н. Давыдова, П. С. Гуревича и других. Здесь можно выделить различные подходы к проблеме смерти. Это, например, стратегия сциентистского скепсиса, характерная скорее для материалистически ориентированной философии, и рассматривающая смерть как закономерное и естественное завершение жизни. Что же касается бессмертия, то сама мысль о нем объявляется как бесплодная и вредная иллюзия. Другая стратегия основывается на абсолютной вере в науку, которая со временем решит данную проблему, и вопрос о бессмертии встанет на повестке дня. Речь в данном случае идет об уверенности в научно-техническом устранении смерти. Иной подход к означенной проблеме находим в работах Г. С. Батищева, где он демонстрирует глубокую философскую рефлексию проблемы духовной смерти. «Никому себя не адресуя, человек отсутствует также и внутри самого себя. И все больше умерщвляет себя душевно и духовно – при физической видимости жизни» [3, с. 123]. Подобный подход находим у З. Мамардашвили, Д. А. Леонтьева. Вопросы связанные с проблемой значимости смерти, неустранимости ее из горизонта человеческой рефлексии сегодня активно разрабатываются С. С. Неретиной, В. А. Кутыревым, П. В. Калитиным, Л. Е. Балашовым, В. М. Розиным, В. Подорогой, Б. В. Марковым, М. С. Уваровым, В. Захаровым, Т. В. Мордовцевой.

Актуальный ныне постмодернистский дискурс проблемы смерти связан с основополагающими постмодернистскими установками – ниспровержения «больших идеологий»